

DOC. DR. DINO ARNAUT
DR. EDO OMERČEVIĆ
DOC. DR. AJDIN HUSEINPAHIĆ

VAUČERIZACIJA KAO SREDSTVO ZA RAZVOJ I UNAPRIJEĐIVANJE SISTEMA OBRAZOVANJA

SA POŠEBNIM FOKUSOM NA SISTEM
PREDŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Izdavač: Centar za poslovnu afirmaciju, Zenica
Zenica, 2019.

Digitalna kopija je dostupna na <www.cpa-bih.org>

VAUČERIZACIJA KAO SREDSTVO ZA RAZVOJ I UNAPRIJEĐIVANJE SISTEMA OBRAZOVANJA

SA POSEBNIM FOKUSOM NA SISTEM
PREDŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Doc. dr. Dino Arnaut

Dr. Edo Omerčević

Doc. dr. Ajdin Huseinspahić

Centar za poslovnu afirmaciju

DTP & Design

Juni, 2019

SADRŽAJ

Sažetak.....	5
Prošlost i budućnost organizovanja predškolskog sistema obrazovanja u BiH.....	6
Opravdanost intervencije države	6
Opravdanost sistema vaučera.....	7
Različite primjene vaučerizacije obrazovanja.....	8
Sistemi vaučera u svijetu	8
Čile	10
Kolumbija.....	11
Portoriko	11
Milwaukee.....	12
Velika Britanija.....	12
Vaučerizacija u regionu.....	13
Stanje u RS	13
Stanje u FBiH	14
Utjecaj vaučerskog sistema na produktivnost škole	17
Švedska društvena revolucija.....	18
Podsticanje privatizacije kroz zakonodavstvo	19
Zaključak	20
Reference	20
Autori	22

Sažetak

Sistem i struktura organizovanja cjelokupnog obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini potiče iz sistema u kojoj je javni sektor bio primarni za podmirivanje društvenih potreba. U procesu tranzicije ka liberalno-tržišnoj ekonomiji došlo je do pasivnog prihvatanja liberalnijeg sistema obrazovnog sektora na način da je privatnim ustanovama omogućen ulazak na tržište.

Cilj ove studije je da predstavi mogućost koegzistencije javnog i privatnog obrazovanja, kao i preuzimanja vodeće uloge privatnog segmenta u sektoru obrazovanja naročito u oblasti predškolskog obrazovanja. Stoga, studija ukazuje na potencijalnu ulogu države u sistemima u kojima privatni sektor igra značajnu ulogu u službi građana. Najčešći normativni razlozi za državnu intervenciju u obrazovanju su zaštita djece od nemarnih roditelja, internaliziranje pozitivnih eksternalija i osiguranje jednakih mogućnosti.

Značajan dio ove studije posvećen praktičnom iskustvu iz zemalja širom svijeta. Probrana iskustva daju detaljan uvid u ovu tematiku, ali mora se uzeti u obzir i da u praksi postoji još više sličnih slučajeva nego što je prikazano u studiji. Studija kroz mnogobrojne primjere iz prakse širom svijeta pokazuje da privatni sektor ima ključnu ulogu i znatan potencijal za unapređivanje sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini koji je neophodan za podizanje kvaliteta života na ovim prostorima. Uvođenjem konkurencije putem usluga iz privatnog sektora dolazi do poboljšanja i državnih, a vrši se i brža izgradnja obrazovanih kapaciteta smanjujući pritisak na javne finansije i poreske obveznike.

U ovoj studiji vaučerizacija je izabrana kao sistem obrazovanja koji će porodicama omogućiti slobodu izbora unutar decentralizovanog i kompetitivnog sistema obrazovanja. Takav sistem utjelovljuje četiri principa i to izbor korisnika usluge, osobni napredak, stimulacija konkurencije i jednake mogućnosti. Stoga, vaučeri daju mogućnost roditeljima da izaberu ustanovu za svoju djecu među svim opcijama koje ispunjavaju uslove

bez obzira dali su one javne ili privatne. Na taj način, u najzastupljenijoj primjeni principa vaučera finansiranje vlade se direktno usmjerava u ustanovu koja je izabrana od strane roditelja.

Svrha studije je da ukaže na potencijalni razvoj obrazovanja u Bosni i Hercegovini, a sve sa ciljem uvođenja ekonomičnosti u rad obrazovanih ustanova, što bi u konačnici moglo rezultirati kvantitativnom i kvalitativnom unapređivanju cjelokupnog sistema obrazovanja.

Prošlost i budućnost organizovanja predškolskog sistema obrazovanja u BiH

Sistem i struktura organizovanja cjelokupnog obrazovnog sistema u BiH potiče u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, u kojoj je državni, tj. javni sektor bio primarni za podmirivanje društvenih potreba. U procesu tranzicije u liberalno-tržišnu ekonomiju, BiH je pasivno prihvatila i liberalniji sistem obrazovnog sektora, tako što je i privatnim ustanovama omogućen ulazak na tržište. Ova studija ima za cilj da predstavi mogućnost koegzistencije javnog i privatnog obrazovanja, ali i preuzimanja vodeće uloge privatnog segmenta u sektoru obrazovanja, i to prvenstveno u oblasti predškolskog obrazovanja.

S tim ciljem, studija je strukturana na način da se

“Ova studija ima za cilj da predstavi mogućnost koegzistencije javnog i privatnog obrazovanja, ali i preuzimanja vodeće uloge privatnog segmenta u sektoru obrazovanja, i to prvenstveno u oblasti predškolskog obrazovanja.”

ukaže na potencijalnu ulogu države u sistemima u kojima privatni sektor igra značajnu ulogu u službi građana. Nakon uvodnog teoretskog pregleda sistema vaučerizacije kao reprezentativnog primjera uključivanja privatnog segmenta u sektor obrazovanja, posvećen je veliki dio praktičnom iskustvu iz zemalja širom svijeta. Kada je posrijedi govor o ovom obliku institucionalnog obrazovanja probrani slučajevi predstavljaju detaljan, ali ne i sveobuhvatan uvid u ovu tematiku, tako da se mora uzeti u obzir da u praksi postoji mnogo više sličnih slučajeva nego li što je prikazano u ovoj studiji.

Također je posvećen dio razvoju u ovoj oblasti u regiji, kao i u BiH, ukazujući na potencijalna polja djelovanja. Uvid u djelovanje širom svijeta, pa tako i lokalno, slijedi pregled efekata uključivanja privatnog segmenta u sektor obrazovanja, te jedan opći zaključak kojeg smo ponudili shodno ovom istraživanju. Svrha studije je da ukaže na potencijalni razvoj obrazovanja u BiH, a sve sa ciljem uvođenja ekonomičnosti u rad obrazovanih ustanova, što bi trebalo rezultirati kako kvantitativnom tako i kvalitativnom unapređivanju cjelokupnog sistema obrazovanja.

Opravdanost intervencije države

U ekonomiji, tri najčešće citirana normativna razloga za državnu intervenciju u obrazovanju su zaštita djece od nemarnih roditelja, internaliziranje pozitivnih eksternalija i osiguranje jednakih mogućnosti. Zakoni o obaveznoj edukaciji se generalno smatraju zadovoljavajućim kao prvi argument za državnu intervenciju. Da bi bili potpuno ubjedljivi, argumenti o eksternalijama zahtijevaju detaljniji prikaz da eksternaliteti zaista postoje, te da su pozitivni, a to znači da su ljudi izvan porodične jedinice voljni da plate dodatne jedinice obrazovanja izvan onoga što bi roditelji platili. U odsustvu sistematskih dokaza, većina istraživača pretpostavlja, eksplicitno ili implicitno, da postoji pozitivna margina.

Treći argument za intervenciju, a to je potreba postojanja jednakosti prilika, odražava sumnju o implikacijama distribucije čisto privatnih odredbi. Bogatiji roditelji će vjerovatno potrošiti više od siromašnijih roditelja na obrazovanje svoje djece, kao što troše više na ostale stvari poput automobila, stanova, odjeće itd. Stajalište da životne šanse djece ne bi trebale ovisiti o bogatstvu njihovih roditelja ili slučajnim okolnostima zajednice u kojoj žive, je jedno od najprihvaćenijih kada je posrijedi riječ o državnom intervencionizmu u domenu obrazovanja. Ovaj argument jednakosti za intervenciju države zavisi od pretpostavke da su vlade najbolje opremljene za snabdijevanje takvih odgovarajućih institucija. Međutim,

javni sistem koji ograničava djecu na škole koje su najbliže njihovom domu ili u administrativno određenim zonama, što može zapravo smanjiti mobilnost, jer tamo gdje je kvalitet javnog obrazovanja bolji u zonama srednje klase nego u drugim zonama sprječava mobilnost. Drugim riječima, javni sistem često može suziti izbore za djecu, prisiljavajući dijete da pohađa inferiorniju školu iako je i bolja škola u relativno neposrednoj blizini. Stoga, jedan od argumenata za uvođenje vaučera je da omogućavaju porodicama da probijaju ove prepreke kako bi se pružile jednake šanse svima.

"Javni sistem često može suziti izbore za djecu, prisiljavajući dijete da pohađa inferiorniju školu iako je i bolja škola u relativno neposrednoj blizini. Stoga, jedan od argumenata za uvođenje vaučera je da omogućavaju porodicama da probijaju ove prepreke kako bi se pružile jednake šanse svima."

Opravdanost sistema vaučera

Cilj bilo kojeg oblika vaučerizacije u sistemu obrazovanja je da porodicama omogući maksimalan izbor unutar decentralizovanog i kompetitivnog sistema obrazovanja. Ovaj sistem utjelovljuje četiri principa i to: izbor korisnika,

"Sistem vaučera utjelovljuje četiri principa i to: izbor korisnika usluge, osobni napredak, stimulacija konkurencije i jednake mogućnosti."

osobni napredak, stimulacija konkurencije i jednake mogućnosti. Izbor korisnika u obrazovanju jednak je izboru roditelja, stoga roditelji biraju obrazovnu ustanovu za svoju djecu na osnovu svog roditeljskog autoriteta i zato su oni pravi korisnici obrazovanja. Prema planu vaučera, vlada služi korisnicima usluga obrazovanja, a u našem slučaju to su roditelji, a ne ustanovama koje su ponuđači obrazovanja.

Drugi princip, lični napredak, ukorijenjen je u uvjerenju da ljudi žele da oblikuju svoju sudbinu. Mogućnost izbora i odlučivanja stimulira interes, učešće, entuzijazam i predanost. Mnogi vladini programi kao što su socijalno osiguranje, socijalna pitanja, zdravstveni programi, te studentski krediti, direktno subvencioniraju pojedince koji primaju sredstva za usluge koje mogu odabrati. Primaoci socijalne zaštite, na primjer, mogu potrošiti svoj dohodak kako god oni to žele. Stoga, cilj vaučera je da se ovaj princip proširi na brigu za djecu (vrtiće) i obrazovanje.

Treći princip, stimulacija konkurencije je primjenljiva jer državne obrazovne ustanove obično uživaju monopolske privilegije. Cilj vaučera je da ih izazove da se takmiče međusobno i sa privatnim ustanovama i to kroz smanjenje troškova, povećanje kvaliteta usluga i uvođenje inovacija.

Četvrti princip, cilj pružanja jednakih prilika, potkrepljuje obrazloženje za uvođenje vaučera kao logičan ishod prethodna tri principa i izražava se u cilju povećanja pristupa privatnim ustanovama. Ovaj cilj je naročito izražen u selektivnim ili ciljanim vaučerskim sistemima koje porodicama sa niskim primanjima daju veći pristup privatnim opcijama, čiji su najveći zagovornici bili Oakland i Becker. Oakland (1994) zaključuje da se može napraviti slučaj za preraspodjelu u pružanju socijalnih usluga općenito, ali sugerira da je redistribucija bolje ostvarena proširenjem sistema socijalne skrbi kako bi se siromašnima osigurali vaučeri za selektivne vladine usluge kao što je obrazovanje. Becker (1995) zagovara ciljani sistem prvenstveno zato što je najugroženijoj četvrtini populacije najpotrebnije bolje obrazovanje.

Različite primjene vaučerizacije obrazovanja

U većini vaučerskih sistema koji se financiraju od poreza, obrazovanje je obavezno sve do perioda koji je obuhvaćen zakonom, ali roditelji mogu slobodno da biraju između alternativnih pružaoca usluga.

Sa vaučerima djeca nisu dodijeljena ustanovama po zonama ili bilo kojim drugim kriterijima obrazovnog sistema. Umjesto toga, vaučeri omogućavaju roditeljima da izaberu ustanovu za svoju djecu među svim opcijama

"Vaučeri omogućavaju roditeljima da izaberu ustanovu za svoju djecu među svim opcijama koje ispunjavaju uslove bilo da su javne ili privatne. U najčešćoj primjeni principa vaučera vladino finansiranje se usmjerava izravno u ustanovu koju je izabrao roditelj."

koje ispunjavaju uslove bilo da su javne ili privatne. U najčešćoj primjeni principa vaučera vladino finansiranje se usmjerava izravno u ustanovu koju je izabrao roditelj. Pošto ne postoji nikakva druga direktna državna subvencija, svaka ustanova je tako u konkurenciji sa svakom drugom ustanovom. One dobre privlače mnoge učenike, otkupljuju mnoge vaučere i napreduju. One slabije, koje roditelji izbjegavaju, stimulišu se da se poboljšaju ili se moraju zatvoriti.

Selektivni vaučeri mogu biti ograničeni na porodice koje primaju manje od određenog nivoa prihoda. Naravno, takvi vaučeri se mogu naći i izvan konteksta obrazovanja. Najčešće su korišteni za stambeno zbrinjavanje, za zdravlje itd.

Ponekad se tvrdi da se ciljevi vaučera uglavnom mogu postići isključivo unutar javnog sektora. Ovaj argument uključuje takozvani *otvoreni sistem upisa*, u kojem porodica može da bira javne ustanove u širokim geografskim područjima. Međutim, u praksi neproporcionalne aplikacije za upis u vodeću ustanovu vode vladini administratori koji odlučuju o popunjenosti ustanove te istu mogu da proglase brojčano popunjenom. S tim u vezi manje popularne škole nisu suočene sa ozbiljnim troškovima nedovoljnog kapaciteta i obično nastavljaju da preživljavaju tako slabu konkurenciju.

Još jedna potencijalno zanimljiva opcija je fenomen čarter obrazovanih ustanova. To su decentralizirane i prilično autonomne institucije koje djeluju pod ugovorom ili poveljom ovlaštenog javnog tijela. Ako čarter ustanova ne privuče i ne zadrži svoje učenike, ona će ostati bez izvora prihoda i ukoliko ne privuče nove korisnike jednostavno prestati sa radom.

Sistemi vaučera u svijetu

Literatura o sistemu vaučera se uglavnom osvrće na osnovno i srednje obrazovanje, s tim da su principi jednako primjenjivi i na predškolski kao i sistem visokog obrazovanja, odnosno na sve nivoe i vrste obrazovanja. U našem radu je predstavljen pregled sistema vaučera sprovedenih u dvadeset zemalja, država ili regija širom svijeta već tokom devedesetih godina (tabela 1) na polju osnovnog i srednjeg obrazovanja.

Iz tabele 1. odabrano je pet zemalja kao pregled sistema vaučerizacije, a koje mogu poslužiti kako za argumente za, tako i protiv vaučera. Te zemlje su Čile, Kolumbija, Portoriko, Sjedinjene Američke Države (Milwaukee) i Velika Britanija.

Tabela 1. Prikaz zemalja sa sprovedenim sistemom vaučerizacije u domenu edukacije

Zemlja	Kvalificirano stanovništvo	Pokrivenost	Regulacije i prakse	novčana vrijednost vaučera po učeniku
Bangladeš	Žene, razred 6-10	Odabrani lokaliteti	Javne ili privatne škole, minimalno prisustvo i praćenje napretka	Od \$12 u 6. razredu do \$36,25 u 10. razredu
Belize	Polaznici osnovnih i srednjih škola	75% osnovaca i 50% srednjoškolaca	Snažno vladino partnerstvo sa crkvom	Nije dostupno
Čile	Osnovci i srednjoškolci sa niskim prihodima	Više od jedne trećine ukupnog broja upisanih	Škole koje primaju vaučere, također, mogu naplaćivati i naknade	Prosječna vrijednost 1991: 4.359 pezosa
Gvatemala	Odabrane ruralne zajednice sa djecom od 7 do 14 godina	330 zajednica; 30.000 djece	Potrebno je minimalno prisustvo	Oko \$65 godišnje
Holandija	Djeca podvrgnuta obaveznom obrazovanju	Sva općinska područja	Država finansira škole za svaku religiju za koje postoji potražnja; sekularne privatne škole su također finansirane od države	Javne i privatne škole finansiraju se na potpuno jednakoj osnovi
Japan	Djeca starija od 15 godina (nisu obuhvaćena zakonima o obaveznom obrazovanju)	Javne i privatne srednje škole	Privatne škole moraju dostaviti finansijsku statistiku u fondaciju za promociju privatnih škola	40% troškova u privatnim srednjim školama pokriveni od strane vlade
Kanada: Provincija Britanska Kolumbija	Porodice pod pokroviteljstvom nezavisnih škola	Denominacione i sekularne privatne škole	Škole koje primaju vaučere moraju biti uspostavljene najmanje 3 godine	30% troškova javnih škola po učeniku \$500 1978. godine
Kanada: Provincija Quebec	Porodice pod pokroviteljstvom nezavisnih škola	Uglavnom privatne srednje škole	Javna inspekcija; nastavnici moraju imati iste kvalifikacije kao u javnim školama, isti nastavni plan	60% troškova javnog školovanja (80% za škole "u javnom interesu")
Kanada: Provincija Saskatchewan	Porodice pod pokroviteljstvom nezavisnih škola	Privatne škole	Nastavni plan i program, kvalifikacije nastavnika, upis	55% troškova školovanja po glavi stanovnika
Kanada: Provincija Alberta	Porodice pod pokroviteljstvom nezavisnih škola	Privatne škole	Nastavni plan i program, kvalifikacije nastavnika, jezički zahtjevi	50% troškova za javne škole
Kolumbija	Učenici sa niskim primanjima	Operativno u 216 općina; vaučeri koji se mogu koristiti u privatnim školama	Obnavljanje učešća u programu moguće ako je performansa učenika zadovoljavajuća	\$143 godišnje
Lesoto	Osnovna i srednja škola	Većina škola	Vlada trenira i imenuje trenere; snažno partnerstvo sa crkvom	Nije dostupno
Novi Zeland	Sva djeca školskog uzrasta	Sve javne škole, selektivno nezavisne škole	Otvoreni sistem upisa u decentralizirani javni sektor; školska autonomija ojačana preko lokalnih roditeljskih odbora	Stipendije za plate nastavnicima nezavisnim školama u iznosu od 20% u 1993. godini sa izraženim namjerama da se to poveća na 50%
Poljska	Porodice povezane sa jednom od 36 sponzorskih organizacija, uključujući i Univerzitet u Varšavi	Privatne, uglavnom sekularne škole	Potrebno je odobrenje vlade da se otvore nezavisne škole; široka varijabilnost nastavnih planova i programa u praksi	Nivo subvencije po glavi stanovnika 50%

Tabela 1. Prikaz zemalja sa sprovedenim sistemom vaučerizacije u domenu edukacije (Nastavak)

Portoriko	Porodice sa djecom školskog uzrasta i prihodima ispod \$18.000	Javne i privatne škole	Upotreba lutrije kada potražnja za vaučerima premašuje ponudu	\$1.500
SAD	Studenti sa niskim primanjima u Milwaukee, Wisconsin; maksimalno 1.500 učenika	Privatne sekularne škole	Škole koje učestvuju moraju ograničiti učeničke vaučera na 65% učenika	\$2.900 godišnje (1994)
SAD	Studenti sa niskim primanjima u školskom okrugu Cleveland City (od K do III razreda), 11.864 studenata u pilot šemi	Javne i privatne škole od K-3 razreda do 8. razreda; vjerske škole su uključene	Vaučeri u vidu čekova koji se plaćaju roditeljima stipendiranih učenika	Na osnovu školarina koje naplaćuju privatne škole po izboru; obično oko \$3.000 po učeniku
Švedska	Djeca podvrgnuta obaveznom obrazovanju	Sva općinska područja	Škole moraju slijediti nacionalni kurikulum; nadzor od strane Narodne skupštine za obrazovanje	Najmanje 85% troškova po učeniku u općini škole
Velika Britanija	Studenti sa niskim primanjima sa nadprosječnim sposobnostima	"Pomoćna mjesta" samo u privatnim školama	Škole koje učestvuju moraju biti odobrene od strane Odjela za obrazovanje	Prosječno 3.500 dolara godišnje (1992)

Izvori:

Bangladeš, Belize, Gvatemala, Kolumbija, Lesoto - National Program of Self-Administration for Educational Development (PRONADE) (Oktobar 1996); Čile - Winkler i Rounds (1993); Matte i Sancho (1993); Holandija, Novi Zeland, Švedska - OECD (1994); Japan - Lynn (1986); Kanada - Easton (1988); Poljska - Glenn (1995).

Portoriko - The Heritage Foundation (1995); SAD - Milwaukee - McGroaty (1994); Velika Britanija - UK Department of Education (1992); World Bank (1995) i Flew (1995).

Čile

Nakon uvođenja subvencioniranog, vaučeriziranog, privatnog obrazovanja u Čileu 1980. godine, broj učenika koji pohađaju privatne škole znatno se povećao. Do 1988. privatne škole su smjestile 30,4% populacije u osnovnoj školi, u poređenju sa 14% 1980. godine, i 40,8% od ukupnog broja srednjih škola, u poređenju sa 15,9% u 1980. godini.

Čileanske reforme su vlada opisale kao korak ka decentralizaciji. Javne škole su prebačene u domen općina, a novi zakon o subvencijama je obezbijedio raspodjelu resursa po učeniku i pod jednakim uslovima za privatne i općinske škole. Ispitivanje učeničkog rada i performansa pod nazivom Programa de Rendimiento Escolar (PER) odvijalo se između 1982. i 1984. godine. Ovaj program je trajao samo dvije godine jer je naišao na političke poteškoće. Nacionalni test Sistema de Medición de Calidad de Educación (SIMCE) uslijedio je 1988. godine,

"Nacionalni test Sistema de Medición de Calidad de Educación (SIMCE) uslijedio je 1988. godine, te je pokazao da je kvalitet obrazovanja značajno veći u subvencioniranim privatnim obrazovnim ustanovama nego li u općinskim školama."

te je pokazao da je kvalitet obrazovanja značajno veći u subvencioniranim privatnim obrazovnim ustanovama nego li u općinskim školama. Reforme su praćene povećanjem prosječnog broja godina školovanja među čileanskim stanovništvom, uključujući i grupe sa nižim primanjima.

Ekonomska recesija je donijela neke zastoje a posebno u smanjenju stvarne vrijednosti vaučera. Međutim, da bi se to djelomično neutraliziralo, novim privatnim školama je od 1993. godine omogućeno da naplaćuju naknade za svoje usluge. Ova odredba omogućava roditeljima da dobrovoljno plaćaju dodatne sume svojoj školi u cilju održavanja ili povećanja kvaliteta obrazovanja. Općinskim osnovnim školama nije dozvoljeno da naplaćuju naknade.

Kolumbija

Sistem vaučera uveden je 1992. godine i do 1994. godine funkcionisao je u 216 općina, opsluživši 90.807 učenika sa niskim primanjima u 1.789 škola. Vaučeri, u prosjeku oko \$143 izdavani su studentima koji se upisuju u šesti razred. Prvobitno ispitivanje programa potvrdilo je da su vaučeri, kako je i planirano, uspješno dodijeljeni isključivo siromašnim porodicama.

Sistem vaučera uveden je prvenstveno radi odgovora na nedostatak mjesta u javnim srednjim školama u Kolumbiji, gdje je 40% srednjih škola u privatnom vlasništvu. Vaučeri pomažu siromašnim učenicima da dobiju pristup privatnim školama, a istovremeno, vaučeri imaju koristi od javnih srednjih škola kroz smanjenje prenatrpanosti.

Kolumbijsko iskustvo je slično situaciji u Vermontu u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), gdje oko 95%

"Sistem vaučera uveden je prvenstveno radi odgovora na nedostatak mjesta u javnim srednjim školama u Kolumbiji, gdje je 40% srednjih škola u privatnom vlasništvu."

od 246 zajednica u državi nemaju javne srednje škole. Zajednice se umjesto toga odlučuju da plaćaju školarinu svojim učenicima kako bi pohađali privatne srednje škole ili javne srednje škole u drugom gradu. Ovaj program postoji već više od jednog stoljeća kako bi se omogućilo malim i geografski udaljenim zajednicama širom države

da obezbijede srednjoškolsko obrazovanje za učenike bez troška izgradnje vlastitih javnih škola (Walberg i Bast 1993).

Portoriko

Guverner Portorika, Pedro Rosello, potpisao je plan vaučera u septembru 1993. godine, koji je bio ograničen na porodice koje zarađuju ispod određenog prihoda. Vaučeri vrijednosti 1.500 dolara bili su prenosivi između javnih škola, kao i između privatnih i javnih, i javnih i privatnih, a, također, i vjerske škole su uključene u plan.

Preliminarni dokazi o uvođenju sistema vaučerizacije su opovrgavali predviđanja protivnika da će program vaučera uništiti javni školski sistem.

Od 1.809 vaučera dodijeljenih u jesen 1993. godine, njih 1.181 su učenici iskoristili za prelazak iz jedne javne škole u drugu, 317 za prelazak iz privatnih u javne škole, a 311 za prelazak iz javnih u privatne škole.

"Preliminarni dokazi o uvođenju sistema vaučerizacije su opovrgavali predviđanja protivnika da će program vaučera uništiti javni školski sistem."

Nakon pokretanja postupka pred sudom, od strane nastavničkih sindikata koji su tvrdili da je neustavno trošiti vaučere u školama povezanim s religijama, Vrhovni sud Portorika je 30. novembra 1994. godine odlučio da program stipendiranja (vaučerizacije) koji omogućava učenicima sa niskim primanjima da idu u školu po njihovom izboru, prekrši Ustav Portorika. Sud je, međutim, dozvolio da se program nastavi do kraja školske godine (1995), a u međuvremenu guverner Rosello i druge pristaše obećali su da će pokušati pronaći način da nastave program.

Milwaukee

Jedan od najupečatljivijih primjera uspješnog sistema vaučera za siromašne nalazi se u Milwaukee, Wisconsin, SAD. Pionir je bio predstavnik demokrata „Polly“ Williams 1990. godine, a plan je prvobitno omogućio da do 1.000 učenika s niskim primanjima koriste državna sredstva kako bi pohađali privatne, sekularne škole po svom izboru. Stoga, Milwaukee program je počeo sa radom 1990. godine sa 300 djece koja su koristila vaučere u šest privatnih škola. Pet godina kasnije, 832 učenika

“Milwaukeejev program, iako mal, ipak zahtijeva pažnju jer je to izvor dokaza o pozitivnim efektima vaučera u SAD.”

su pohađala jednu od jedanaest privatnih škola koje su učestvovala u sistemu vaučerizacije. Milwaukeejevom planu su se suprotstavile različite grupe obrazovnih ustanova, uključujući Udruženje državnog školskog odbora i Kongres roditelja i nastavnika u Wisconsinu, čime je ova opozicija utjecala na administrativna ograničenja. Zbog toga je 1994. godine državno zakonodavstvo odredilo gornju granicu za program od 1,5 posto od 100.000 stanovnika školskog uzrasta ili 1.500 učenika. Privatne škole koje učestvuju u programu su morale ograničiti broj učenika korisnika vaučera na 49% njihovog ukupnog broja što je ograničilo broj raspoloživih mjesta. Od samog početka programa, nedostatak prostora je značio da je više učenika odbijeno nego što je prihvaćeno u program (McGroaty 1994).

Milwaukeejev program, iako mal, ipak zahtijeva pažnju jer je to izvor dokaza o efektima vaučera u SAD. Komentari o učinku programa zasnovani su na godišnjim izvještajima profesora Joha F. Wittea, državnog odabranog vanjskog evaluatora. Njegovi prvi izvještaji naveli su neke kritičare da se žale da su škole koje su učestvovala pretrpjele prekomjerno iscrpljivanje i da su testovi postignuća bili pristrasni jer su majke porodica koje koriste vaučere imale višu prosječnu stopu završavanja srednje škole

nego majke učenika koji nisu koristili vaučere. Ove žalbe je kasnije odbacio McGroaty (1994).

Također, Witteove evaluacije koje su nedvojbeno pozitivne, bore se protiv tri popularna straha ili predviđanja o vaučerskom programu. Prva je sumnja da će vaučeri pomoći pojedincima koji nisu siromašni i kojima je najmanje potrebna pomoć. Witteovi dokazi pokazuju da su porodice izbora za vaučerizaciju bile među najsiriromašnijima. Njihov prosječni prihod u 1994. godini bio upola manji od nivoa prihoda prosječne porodice sa djecom u javnim školama. Drugi često izražen strah je da će vaučeri dovesti do segregiranih i antisocijalnih škola. Dokazi koje je Witte dostavio pokazuju da Milwaukee program potiče raznolikost i da nijedna škola koja učestvuje ne podučava kulturnu nadmoć ili odvajanje (Witte et al. 1995, 15). Treći strah da će vaučerske škole pokupiti najbolje učenike suprotstavljen je Witteovom zaključku da program nudi mogućnosti za privatnu školu kao alternativu siromašnim porodicama čija djeca nisu uspjela u školi (Witte et al. 1995).

Pozitivan uticaj vaučera počiva i na argumentovanoj potrebi da se oslabi monopol državne škole što znači da se promoviše konkurencija. Uvođenjem konkurencije, oni ponuđači koji u početku gube ili očekuju da će izgubiti, će, u samoodbrani, djelovati kako bi podigli kvalitet svojih usluga.

Velika Britanija

Već 1981. godine u Velikoj Britaniji je uspostavljena Šema za pomoćna mjesta (Assisted Places Scheme) u cilju obezbjeđivanja prilika za sposobne ali ujedno i siromašne učenike. Stoga, roditelji sa niskim primanjima mogu dobiti pomoć u školarinama za nezavisnu školu ako je škola odobrena od strane Odjela za obrazovanje i nauku.

“Roditelji sa niskim primanjima mogu dobiti pomoć u školarinama za nezavisnu školu ako je škola odobrena od strane Odjela za obrazovanje i nauku.”

Do 1995. godine oko 29.800 učenika je koristilo ove selektivne vaučere u 294 škole u Engleskoj. Oko 5.000 novih učenika svake godine ulazi u program, uglavnom u dobi od jedanaest ili trinaest godina.

Iz engleskog iskustva mogli bismo postaviti dva pitanja koja imaju implikacije za opću raspravu o vaučerima. Prvo, zašto je, s obzirom na želju vlade da podstakne konkurenciju i tržišnu disciplinu, metoda Assisted Places toliko ograničena u pokrivenosti? Drugo, zašto su mjesta ograničena uglavnom na sposobne učenike koji pokazuju potencijal za visoko školsko postignuće kada takvi učenici mogu očekivati veći dohodak u toku svog života bez obzira da li su uključeni u proces Assisted Places ili ne? Ova situacija je u suprotnosti s Milwaukee selektivnim vaučerima, gdje učenici s niskim primanjima koji su namijenjeni za pomoć iako nisu uspjeli u školi.

Princip vaučera je u Velikoj Britaniji proširen i na visoko obrazovanje kao i na vrtiće. Univerziteti su time ponovo postale autonomne institucije neovisne od svojih bivših lokalnih vlada. Novi sistem sporazuma o učenju stvara efektivno, pojedinačne ugovore između fakulteta i studenta, navodeći precizne kvalifikacije usmjerene na državno finansiranje da prati studenta na fakultet po njegovom izboru. Na predškolskom nivou, Ministarstvo prosvjete je 1995. godine objavilo kako namjerava proširiti besplatno pravo za predškolsko obrazovanje za četverogodišnjake na kvalitetno privatno, kao i javno, odgojno obrazovanje (Svjetska banka 1995) što je u međuvremenu i učinjeno.

Vaučerizacija u regionu

Po modelu uzora na dobre prakse ukazujemo na stanje u regiji gdje se po ovom pitanju politička klima i svijest građana mijenjaju pod kolektivnim pritiskom svih poreskih obveznika, roditelja koji su shvatili da „dupli aršini“ prilikom finansiranja javnih ustanova osnovanih javnim ili privatnim kapitalom ne mogu biti održivi. Nadležne službe Grada Beograda su tako 29.03.2019. godine donijele odluku da odobre sve zahtjeve roditelja za subvenciju za

boravak djece u privatnim predškolskim ustanovama, koji su bili podnijeti od 1. januara do 25. marta. Ovom odlukom je tako obezbjeđeno da svi roditelji za čiju djecu nema mjesta u državnim vrtićima dobiju adekvatnu pomoć grada za boravak svoje djece u predškolskoj ustanovi.

Kako bi svoj djeci koja nemaju mjesto u državnim vrtićima bio obezbjeđen boravak, Grad Beograd će dobiti pomoć Vlade Republike Srbije. Prema uredbi Vlade Republike Srbije, predviđeno je da obuhvat djece koja borave u vrtićima bude 70% od ukupnog broja i da su sve lokalne samouprave obavezne da ovu obavezu ispune do 2025. godine. Grad Beograd je danas, šest godina ranije, obezbijedio da 71% beogradske djece ima svoje mjesto u vrtićima. Pored najvećih ulaganja u predškolsko obrazovanje, Grad je tokom prošle godine i prva tri mjeseca ove godine isplatio dvije milijarde dinara duga roditeljima pošto im je bio naplaćivan duplo skuplji boravak u vrtićima nego što je to zakon dozvoljavao. Prošle godine je Grad Beograd za subvencije za boravak djece u privatnim vrtićima isplatio roditeljima 3,2 milijarde dinara ili oko 26 miliona eura, a od 2015. godine grad je isplatio preko 60 miliona eura.¹

“Prošle godine je Grad Beograd za subvencije za boravak djece u privatnim vrtićima isplatio roditeljima 3,2 milijarde dinara ili oko 26 miliona eura, a od 2015. godine grad je isplatio preko 60 miliona eura.”

Stanje u RS

Slikovit primjer imamo i u entitetu RS gdje je opštepoznata činjenica da je cijena vrtića u Banjaluci među najvišim u regionu. Prema podacima JU Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje Banjaluka, mjesečna ekonomska

¹ Više na: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/vesic-roditeljima-sve-dece-subvencije-za-vrtice-do-kraja-godine-jos-3000-mesta-za/131fzyx> (29.03.2019.).

cijena boravka djeteta u nekom od "državnih" vrtića je protekle školske godine iznosila oko 364 KM! Grad Banjaluka učestvovao je u tom iznosu sa gotovo 200 KM po djetetu, mjesečno.

Komparacije radi! Zavisno od prosječnih mjesečnih prihoda po članu domaćinstva i dužine boravka djeteta u vrtiću, Zagrepčani mjesečno za te potrebe izdvajaju od 97,5 kuna (oko 25 KM) do 600 kuna (154 KM). Dakle, čak i oni sa najvišim standardom u glavnom gradu Hrvatske plaćaju vrtić manje od banjalučkih roditelja. Grad Zagreb sufinansira privatne predškolske ustanove i vjerske vrtiće iznosima od 1.300 (333,40 KM) do 1.750 kuna (449 KM), zavisno od prosječnih mjesečnih prihoda porodice. U Beogradu su izračunali da je ekonomska cijena vrtića 27.700 dinara (452 KM). Od te cijene 80% plaća grad, a 20% roditelji (5.540 dinara ili oko 90 KM). Ako je cijena vrtića viša od 27.700 RSD, grad Beograd učestvuje sa 22.160 RSD (361 KM), dok roditelji plaćaju razliku. Zbog manjka mjesta u vrtićima, Beograd od 1. septembra ove godine finansira i boravak djece u akreditovanim privatnim predškolskim ustanovama. Plan gradskih vlasti je da broj najmlađih koji čekaju na upis bude prepolovljen. Novi Sad, također, regresira 80% od ekonomske cijene vrtića. Na ovaj način izbjegnuta je diskriminacija i zloupotreba međunarodnog i domaćeg pravnog okvira.

Na osnovu podataka JU Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje Banjaluka, ukupni troškovi boravka u školskoj 2014/15. godini iznosili su 9.091.292 KM. S obzirom da je u toj školskoj godini bilo 2.083 djece, dobijamo mjesečnu cijenu vrtića za jedno dijete u iznosu od 363,70 KM. Grad Banjaluka sufinansirao je svako dijete mjesečno sa 198,70 KM, ili ukupno 413.912,90 KM. U Banjaluci, prosječna cijena u privatnim vrtićima iznosi oko 260 KM. Ako bi grad mjesečno subvencionisao pola tog iznosa, u sklopu istog godišnjeg budžeta moglo bi biti sufinansirao čak 3.184 djece, a razlika u odnosu na broj upisanih predstavlja broj djece koji je ostao uskraćen za mjesto u vrtiću. S obzirom da na teret gradskog budžeta ide i izgradnja vrtića, saradnja sa privatnim predškolskim ustanovama bi racionalizirala trošenje gradskog novca. Pored povećanja broj upisane djece, gradsko sufinansiranje djece u svim vrtićima bi utjecalo na povećanje konkurentnosti svih predškolskih ustanova u gradu, što je i neophodno jer postoje brojni primjeri Banjalučana koji su nezadovoljni radom državnih vrtića.²

Stanje u FBiH

Javni vrtići nisu jednako zastupljeni širom Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH). Po istraživanju koje je sproveo portal Radiosarajevo.ba (n.d.), od 79 općina koje čine FBiH, čak 24%, tj. njih 19, uopće ne nudi javne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, što znači da sve usluge iz ove oblasti pruža privatni sektor, dok ostalih 60 općina u FBiH u različitom obimu nude ovaj servis.

"Od 79 općina koje čine FBiH, čak 24%, tj. njih 19, uopće ne nudi javne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, što znači da sve usluge iz ove oblasti pruža privatni sektor."

Općine koje su bez vrtića nemaju posebne zajedničke karakteristike, s obzirom da su iz različitih kantona, da imaju različitu ekonomsku strukturu, a čak i CPA indeks veličine vlade (Omerčević, 2015) pokazuje da ne posjeduju nikakve zajedničke tačke. Stoga, činjenično se dolazi do toga da 19 općina ima mogućnost da preusmjeri ušteđena sredstva u druge svrhe, dok ne postoje istraživanja, kao ni indikatori koji bi pokazali da su djeca i roditelji koji su prepušteni privatnom sektoru u bilo kojem obliku oštećeni.

Također, za 60 općina koje trenutno izdvajaju dio budžeta radi održavanja državnih vrtića ne postoje indikatori koji ukazuju da djeca imaju ikakvu dodatnu korist iznad one

(29.03.2019.).

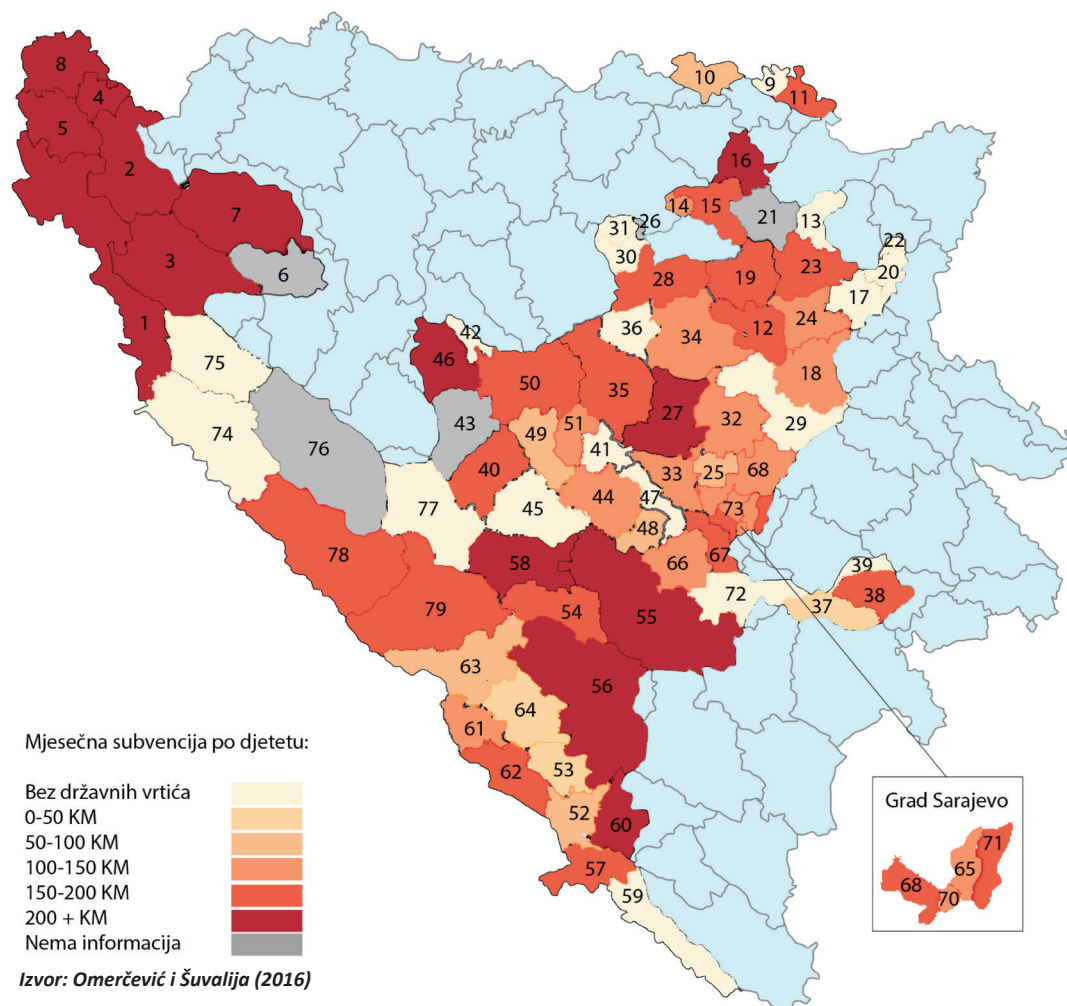
"Za 60 općina koje trenutno izdvajaju dio budžeta radi održavanja državnih vrtića ne postoje indikatori koji ukazuju da djeca imaju ikakvu dodatnu korist iznad one koju bi pružao i privatni sektor."

² Vidjeti: <https://www.vrtickockica.com/obrazovanje/da-li-grad-banjaluka-treba-da-sufinansira-boravak-djece-u-svim-vrticima/423>

koju bi pružao i privatni sektor. Jedino istraživanje koje se doticalo ove teme je istraživanje koje je sproveo UNICEF BiH (Hopić et al., 2015) sa ciljem testiranja utjecaja pripremnog predškolskog programa na kognitivni, jezički, socio-emocionalni i motorički razvoj djece i koje

je pokazalo da ovaj program ima značajan utjecaj samo na razvoj kognitivnih sposobnosti kod djece. Međutim, ni ovo istraživanje nije uključilo poređenje između privatnog i javnog sektora, stoga i dalje nema objektivnih mjerila kvalitativnog uspjeha rada ustanova, i glavni oslonac je

Slika 1. Kartografski pregled subvencioniranja državnih vrtića po općinama (mjesečni iznos po djetetu u KM)

Unsko - sanski kanton

- 1 Bihać
- 2 Bosanska Krupa
- 3 Bosanski Petrovac
- 4 Bužim
- 5 Cazin
- 6 Ključ
- 7 Sanski Most
- 8 Velika Kladuša

Posavski kanton

- 9 Domaljevac Šamac
- 10 Odžak
- 11 Orašje

Tuzlanski kanton

- 12 Banovići
- 13 Čelić
- 14 Doboj - Istok
- 15 Gračanica
- 16 Gradačac

17 Kalesija

- 18 Kladanj
- 19 Lukavac
- 20 Sapna
- 21 Srebrenik
- 22 Teočak
- 23 Tuzla
- 24 Živnice

Zeničko - dobojski kanton

- 25 Breza
- 26 Doboj - Jug
- 27 Kakanj
- 28 Maglaj
- 29 Olovo
- 30 Tešanj
- 31 Usora
- 32 Vareš
- 33 Visoko
- 34 Zavidovići

35 Zenica

- 36 Žepče

Bosansko - podrinski kanton

- 37 Foča-Ustikolina
- 38 Goražde
- 39 Pale-Prača

Srednjobosanski kanton

- 40 Bugojno
- 41 Busovača
- 42 Dobretići
- 43 Donji Vakuf
- 44 Fojnica
- 45 Gornji Vakuf - Uskoplje
- 46 Jajce
- 47 Kiseljak
- 48 Kreševo
- 49 Novi Travnik

50 Travnik

- 51 Vitez

Hercegovačko - neretvanski kanton

- 52 Čapljina
- 53 Čitluk
- 54 Jablanica
- 55 Konjic
- 56 Mostar
- 57 Neum
- 58 Prozor
- 59 Ravno
- 60 Stolac

Zapadno - hercegovački kanton

- 61 Grude
- 62 Ljubuški
- 63 Posušje
- 64 Široki Brijeg

Kanton Sarajevo

- 65 Centar
- 66 Hadžići
- 67 Ilidža
- 68 Ilidža
- 69 Novi Grad
- 70 Novo Sarajevo
- 71 Stari Grad
- 72 Trnovo
- 73 Vogošća

Kanton 10

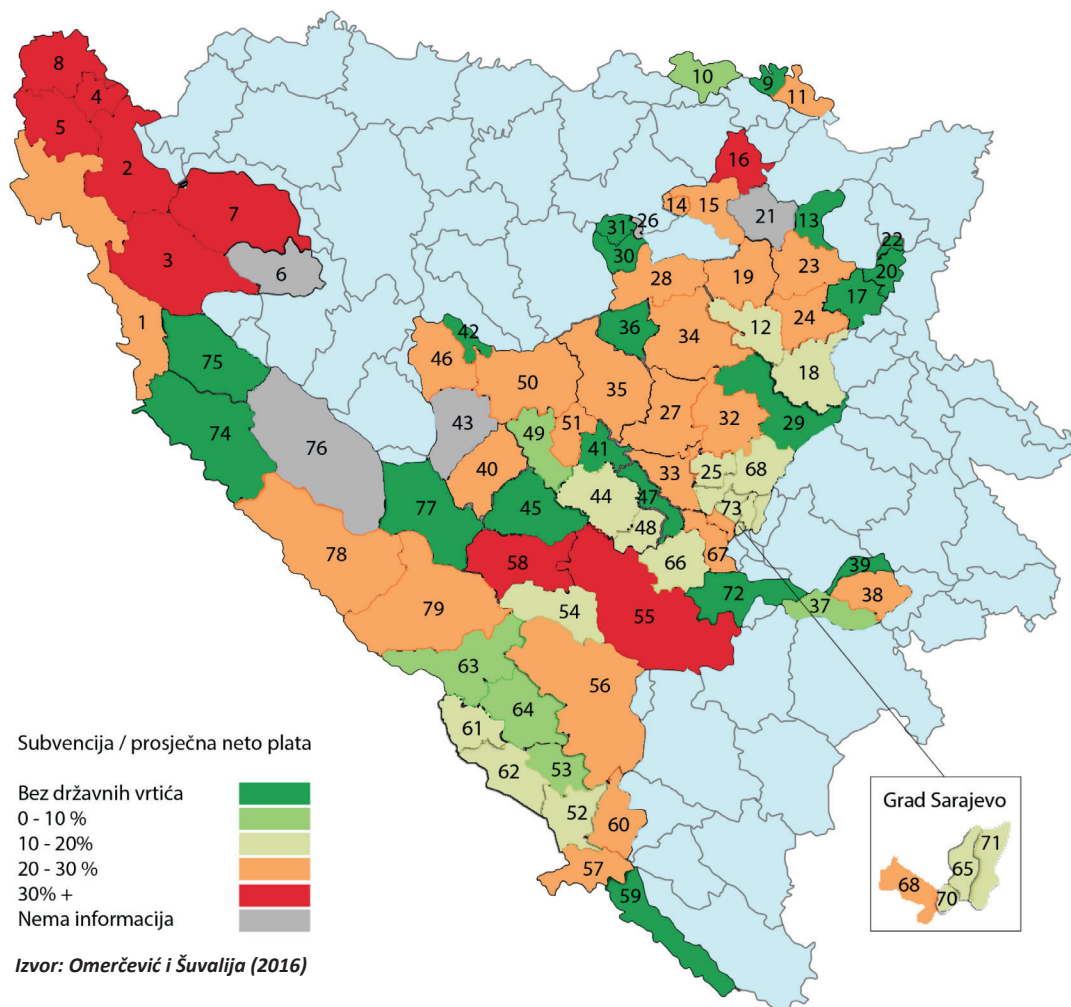
- 74 Bosansko Grahovo
- 75 Drvar
- 76 Glamoč
- 77 Kupres
- 78 Livno
- 79 Tomislavgrad

subjektivno ocjenjivanje od strane roditelja.

Analizirajući apsolutne iznose koje državni vrtići naplaćuju na ime djece koja su kod njih smještena (slika 1), može se uočiti velika razlika između općina (Omerčević i Šuvalija, 2016). Sudeći prema indikatorima, iznosi subvencija se kreću od

zanemarljivih 3,47 KM koje dobija državni vrtić u općini Foča-Ustikolina, do 294,69 KM mjesečne subvencije koje plaća općina Prozor svaki mjesec po jednom djetetu koje ide u njihov državni vrtić. Međutim, neophodno je istaknuti da su ovi iznosi dodatna plaćanja vrtićima pored cijena koje roditelji

Slika 2. Kartografski pregled odnosa subvencija državnim vrtićima i prosječne plaće po općinama

Unsko - sanski kanton

- 1 Bihać
- 2 Bosanska Krupa
- 3 Bosanski Petrovac
- 4 Bužim
- 5 Cazin
- 6 Ključ
- 7 Sanski Most
- 8 Velika Kladuša

Posavski kanton

- 9 Domaljevac Šamac
- 10 Odžak
- 11 Orašje

Tuzlanski kanton

- 12 Banovići
- 13 Čelić
- 14 Doboj - Istok
- 15 Gračanica
- 16 Gradačac

17 Kalesija

- 18 Kladanj
- 19 Lukavac
- 20 Sapna
- 21 Srebrenik
- 22 Teočak
- 23 Tuzla
- 24 Živinice

Zeničko - dobojski kanton

- 25 Breza
- 26 Doboj - Jug
- 27 Kakanj
- 28 Maglaj
- 29 Olovo
- 30 Tešanj
- 31 Usora
- 32 Vareš
- 33 Visoko
- 34 Zavidovići

35 Zenica

- 36 Žepče

Bosansko - podrinski kanton

- 37 Foča-Ustikolina
- 38 Goražde
- 39 Pale-Prača

Srednjobosanski kanton

- 40 Bugojno
- 41 Busovača
- 42 Dobretići
- 43 Donji Vakuf
- 44 Fojnica
- 45 Gornji Vakuf - Uskoplje
- 46 Jajce
- 47 Kiseljak
- 48 Kreševo
- 49 Novi Travnik

50 Travnik

- 51 Vitez

Hercegovačko - neretvanski kanton

- 52 Čapljina
- 53 Čitluk
- 54 Jablanica
- 55 Konjic
- 56 Mostar
- 57 Neum
- 58 Prozor
- 59 Ravno
- 60 Stolac

Zapadno - hercegovački kanton

- 61 Grude
- 62 Ljubuški
- 63 Posušje
- 64 Široki Brijeg

Kanton Sarajevo

- 65 Centar
- 66 Hadžići
- 67 Ilidža
- 68 Ilijaš
- 69 Novi Grad
- 70 Novo Sarajevo
- 71 Stari Grad
- 72 Trnovo
- 73 Vogošća

Kanton 10

- 74 Bosansko Grahovo
- 75 Drvar
- 76 Glamoč
- 77 Kupres
- 78 Livno
- 79 Tomislavgrad

direktno plaćaju. Stoga, ako roditelj plaća za cjelodnevni boravak djeteta 150 KM, a općina subvencionira 294,69 KM, onda je stvarna cijena 444,69 KM.

S obzirom da sve općine imaju različite nivoe ekonomskog razvoja, i shodno tome različitu strukturu plaća, interesantno je i uporediti nivo subvencioniranja sa prosječnim nivoom primanja zaposlenih osoba po područjima općina (slika 2).

Državni vrtići nisu standard, i njihovo postojanje nije i ne treba biti bezuslovno, međutim, s obzirom na socijalističku prošlost Bosne i Hercegovine, za očekivati je da su državni vrtići rasprostranjeni širom BiH. Ipak, čak 24% općina FBiH sektor predškolskog odgoja i obrazovanja je prepustilo privatnom sektoru što bi trebalo da motivira i druge općine da racionalno pristupe analizi i procjeni opravdanosti njihovog aktivnog učestvovanja u ovom sektoru.

Istraživanje Omerčevića i Šuvalije (2016) pokazalo je da u periodu od 2012. do 2014. godine prosječna subvencija za državne vrtiće iznosila 422.427,40 KM po vrtiću. Na mjesečnom nivou, isključujući općine bez državnih vrtića, najmanji iznos subvencije iznosi po djetetu 3,47 KM u općini Foča-Ustikolina, dok je najveći iznos u općini Prozor a iznosi 294,69 KM.

Uzimajući u obzir i prosječne plaće po općinama, najmanja relativna subvencija je zabilježena opet za općinu Foča-Ustikolina (0,5%), dok je najveća za općinu Gradačac (35,6%). Ukupno zabilježena subvencija za tri godine u periodu od 2012. do 2014. godine je iznosila preko 44 miliona KM na nivou FBiH (Omerčević i Šuvalija, 2016).

Utjecaj vaučerskog sistema na produktivnost škole

Postoji stalni porast literature koja analizira efekte vaučerskih reformi na produktivnost u javnim i privatnim školama. Bohlmark i Lindahl (2008) su analizirali efekte vaučerske reforme uvedene u Švedskoj 1992. godine, prije čega su javne škole bile jedini vid škola. Reforma je

povećala dostupnost privatnih škola, s tim da se stepen privatizacije značajno razlikovao po općinama i tokom vremena. Bohlmark i Lindahl (2008) su testirali različitosti tako što su upoređivali rezultate za grupe koje su bile izložene i koje nisu bile izložene reformi, te koje žive u općinama sa i bez privatnih škola, i to sa fokusom na učenike devetog razreda. Otkrili su značajne kratkoročne efekte upisa u privatne škole na ocjenu GPA devetog razreda i na udio učenika koji su odabrali akademsku srednju školu, ali bez dugoročnih efekata.

Sandström i Bergström (2005) su, također, analizirali efekte konkurencije na javne škole, koristeći švedske podatke i koristeći model odabira uzorka kako bi razmotrili endogenost izbora tipa škole. Ova studija je pokazala pozitivne rezultate i zaključeno je da konkurencija privatnog školstva promoviše unapređenje u javnim školama na nacionalnom standardizovanom testu i višim prosječnim ocjenama.

“Studija Sandström i Bergströma je pokazala pozitivne rezultate i zaključeno je da konkurencija privatnog školstva promoviše unapređenje u javnim školama na nacionalnom standardizovanom testu i višim prosječnim ocjenama.”

Određena istraživanja su ispitivala i efekte novih politika poreskog kredita na školarine koje su efektivno smanjile relativnu cijenu privatnih škola. Stoga, Figlio i Hart (2014) proučavaju efekte poreskog kredita, to jest Florida Tax Credit, koji je uveden 2001. godine. Oni testiraju različitost kroz upoređivanje promjene u rezultatima testova u javnim školama u oblastima koje su imale visok ili nizak stepen penetracije privatnih škola kada je uveden poreski kredit. Njihova studija dokazuje postojanje većih rezultata testova za učenike u javnim školama koji proizilaze iz povećane konkurencije. Chan (2009) koristi sličnu empirijsku strategiju u analizi efekata poreznog kredita iz Ontarija iz 2002. godine koji je povećao pristup

privatnim školama širom Ontarija. Koristeći istu analizu razlike u razlikama (eng. Difference-in-differences), studija je pokazala da su javne škole koje su se suočavale sa većom konkurencijom privatnih škola imale veću korist iskazanu kroz prolaznost učenika.

Card, Dooley i Payne (2008) su koristili podatke iz Ontarija kako bi ispitali da li više konkurencije između javnog školskog sistema i katoličkog školskog sistema koji prima jednako javno finansiranje dovodi do poboljšanja produktivnosti posredstvom mjerenja rezultata testova između trećeg i šestog razreda. Ova studija pokazuje značajan, ali skroman utjecaj konkurencije na stopu rasta postignuća učenika i zaključuje kako bi povećanje konkurencije svim studentima povećalo prosječne rezultate testova.

Gibbons, Silva i Machin (2008) analiziraju da li veći izbor škola ili veća konkurencija poboljšava obrazovne rezultate koristeći administrativne podatke o učenicima u osnovnim školama u jugoistočnoj Engleskoj. Koristeći strategiju instrumentalnih varijabli za rješavanje potencijalnog problema glede neslučajnog izbora učenika ili škola, oni ne nalaze nikakve dokaze za vezu između izbora ili konkurencije i obrazovnih rezultata. S druge strane, dolaze do saznanja da određeni tip škole, pod nazivom dobrovoljne škole (Voluntary Aided schools), ima bolje ishode kada postoji više konkurencije u lokalnim školama.

West i Woessmann (2010) su koristeći podatke iz 29 zemalja analizirali da li udio učenika u privatnim školama dovodi do većeg postignuća na programu za ispite iz matematike, nauke i čitanja. Njihov empirijski pristup dovodi do saznanja da udio privatnih škola značajno utječe na postignuća učenika. Također, veliki dio pozitivnog efekta primjećuje se kod učenika koji pohađaju javne škole, što sugerira da korist dolazi kroz povećanu konkurenciju.

Postoje i studije koje istražuju odnos između rezultata testa i konkurencije privatnog školstva baziranog na podacima iz Čilea. Gallego (2002) ispituje promjene u SIMCE nacionalnim standardiziranim rezultatima testova između 1994. i 1997. godine. U svom istraživanju otkriva da konkurencija ima pozitivan učinak na obrazovna postignuća općenito, ali je također otkrio da privatne

subvencionirane škole privlače i prihvaćaju samo akademski bolje i perspektivnije učenike. Auguste i Valenzuela (2003) analizirali su odnos između rezultata testiranja i školske konkurencije koristeći instrumentalni varijabilni pristup kako bi se riješili potencijalni endogeni učinci mjerenja u školskoj konkurenciji, te su otkrili da veća konkurencija povećava rezultate testova.

Vegas (2002) je koristila skup podataka nastavnika u Santiagu koji pružaju informacije o karakteristikama nastavnika i njihovoj percepciji škola u kojima rade. Zatim, ona je spojila podatke nastavnika sa školskim podacima o postignućima učenika iz nacionalnih podataka o procjeni (SIMCE podaci). Time, dolazi do zaključka da su razlike između različitih sektora glede postignuća učenika i karakteristika nastavnika znatne. Također, uočava da su bitni faktori koji objašnjavaju postignuća učenika obrazovanje i autonomija nastavnika kao i decentralizacija donošenja odluka.

Švedska društvena revolucija

Švedska revolucija započela je prije otprilike 30 godina nakon što je 1991. godine na izborima pobijedila koalicija koja nije bila socijaldemokratska i time došla na vlast. Tada je općinski akt promijenjen, 1992. godine, kako bi lokalna samouprava mogla ugovoriti pružanje zdravstvenih i socijalnih usluga, kao što je briga o starijim osobama i djeci, privatnim akterima. Sistem školskih vaučera koji su omogućili roditeljima da biraju privatne i nezavisne besplatne škole uveden je u ovom periodu 1992. godine. Tokom ovog perioda, pružaoci usluga iz privatnog sektora povećali su se sa 1% na 2% svih usluga na 10% u školama i 20% u brizi za starije.

Povećanje privatnog pružanja različitih usluga socijalne zaštite postaje sve brže od 2006. godine tokom dva perioda vlade koja nije socijaldemokratska. Zakonodavstvo je promijenjeno kako bi se omogućilo, pa čak i u nekim slučajevima i obavezalo, da se uspostave usluge socijalne

skrbi i javno finansirane socijalne pomoći (Blomqvist, 2013). Ovo povećanje privatnog pružanja takvih usluga počelo je uglavnom u devedesetim godinama (Burström, 2012), ali se još više povećalo u posljednjoj deceniji. Počevši od 2006. godine, privatizacija pružanja javnih usluga se ubrzano povećavala, i bila je pod zastavom slobodnog izbora pružaoca kada su u pitanju škole, zdravstvene usluge, briga o djeci i briga o starijim osobama. Međutim, pošto su ove usluge u nadležnosti 284 općine i 21 okružna vijeća/regiona sa politički izabranim rukovodstvom, stepen privatizacije se među njima znatno razlikuje (Blomqvist, 2013).

Podsticanje privatizacije kroz zakonodavstvo

Privatizacija usluga socijalne zaštite u Švedskoj olakšana je zakonodavstvom, pa je 2008. godine stupio na snagu zakon o javnoj nabavci. Ovim zakonom uređena je kupovina koju vrše javne vlasti i aktivnosti koje se finansiraju iz javnih sredstava. Svrha ovog zakona je da omogući svim akterima koji žele da prodaju svoje usluge javnom sektoru da se takmiče pod jednakim uslovima i da na taj način napravi tržište liberalnim. Vrijednost nabavke procjenjivala se na oko 500 milijardi SEK godišnje, a zakon je sadržavao detaljnu regulativu u vezi s procesom kupovine. Dobavljač sa najpovoljnijim prijedlogom dobijao je ugovor (Hartman, 2011).

Također, još jedan zakon o sistemima izbora je uveden 2009. godine i bio je primjenjiv kada vlasti dozvoljavaju svojim korisnicima da izaberu pružatelja usluga u zdravstvenoj i socijalnoj službi. Za razliku od zakona o kupovini, gdje jedan dobavljač dobija ugovor, zakon o izboru daje slobodu izbora i navodi da svi pružaoci usluga koji ispunjavaju zahtjeve treba da budu ugovoreni i da korisnik naknadno odabere kojeg će pružaoca koristiti (Hartman, 2011).

Da bi se povećala efikasnost javnih socijalnih usluga, pružanje usluga se sve više prati metodama novog javnog menadžmenta (New Public Management) i aktivnosti se dijele na odvojene mjerljive komponente koje treba mjeriti uz maksimalnu efikasnost.

“Da bi se povećala efikasnost javnih socijalnih usluga, pružanje usluga se sve više prati metodama novog javnog menadžmenta (New Public Management) i aktivnosti se dijele na odvojene mjerljive komponente koje treba mjeriti uz maksimalnu efikasnost.”

Ova vrsta menadžmenta stvara ciljeve za socijalne usluge koje su prilično različite od onih u početnim namjerama univerzalno dostupnih, visokokvalitetnih socijalnih usluga za sve (Hartman, 2011). Ovaj novi javni menadžment predstavlja različito tržišno orijentisane menadžerske tehnike, ali, također, sadrži deregulaciju, decentralizaciju, ugovaranje javnih zadataka privatnim pružateljima usluga, odvajanje kupaca i pružaoca u javnom sektoru, mjerenje učinka i naglasak na izbor korisnika (Hartman, 2011). Oslanjajući se na ideju da su tržišta, kroz konkurenciju, učinkovitija i efikasnija od države u pružanju robe i usluga ukoliko potrebe korisnika nisu zadovoljene oni mogu promijeniti pružatelja usluga. Prema tome, izbor korisnika se smatra važnim tržišnim mehanizmom u raspodjeli resursa između konkurentskih pružatelja usluga, ali i važnoj vrijednosti koja se očituje u osnaživanju korisnika (Hartman, 2011).

Što se tiče konteksta socijalnih usluga, najčešće korištene organizacione prakse koje dovode do konkurencije i izbora su ugovaranje i vaučeri. Ugovaranje znači otvorenu konkurenciju između privatnih i javnih ponuđača za javne ugovore, gdje se ugovor daje određenom pružatelju usluga na temelju cijene i/ili kvalitete. Ovo je postalo uobičajeno u zdravstvenim službama u Švedskoj. Sistem vaučera znači da su pružaoci usluga ovlašteni od strane

javnih vlasti da pružaju određenu uslugu u određenom području, nakon čega građani mogu odabrati određenog pružatelja usluga bez ikakve ili niske cijene za korisnika (Hartman, 2011). Sistem vaučera je uglavnom popularan i koristi se u školama u kojima roditelji mogu da biraju koju školu bi njihovo dijete trebalo da pohađa, a onda školu kompenziraju javne vlasti.

Zakon nalaže općinama i općinskim vijećima detaljan popis indikatora kvalitete i troškova za određenu uslugu i ako privatni pružatelji usluga na tržištu ispunjavaju ove zahtjeve, oni mogu ponuditi svoje usluge i njihovi troškovi se nadoknađuju javnim sredstvima prema ugovoru sa općinom ili općinskim vijećem, te općina ili općinsko vijeće zadržava odgovornost za praćenje kvaliteta usluga (Hartman, 2011).

Općina je odgovorna za dnevni boravak djece svojih građana. Oko 84% djece u dobi od 1-5 godina u Švedskoj koriste dnevni boravak djece. U 2012. godini, oko 20% od ukupnog dnevnog boravka za djecu bilo je organizirano od strane neopćinskih aktera, u odnosu na 11,5% u 2001. Neopćinski akteri dobivaju istu nadoknadu po djetetu i godini kao općinski centri za dnevni boravak djece. Roditelji plaćaju naknadu koja je ista bez obzira na to ko pruža uslugu (Fristående förskolor).

Također, općine su odgovorne za osnovne i srednje škole. Od reforme 1992. godine broj nezavisnih slobodnih škola povećao se sa 200 na 800 osnovnih škola i sa 70 na 450 srednjih škola. Kao i kod dnevnih centara za djecu, nadoknada po učeniku u privatne nezavisne škole je ista kao i za općinske škole. Broj učenika u nezavisnim osnovnim školama povećao se sa 17.000 sredinom 1990-ih na 126.000 u 2013. godini, a broj učenika u srednjim školama povećao se sa 5.000 na 85.000 (Ekonomifakta). Stoga, oko 10% učenika osnovnih škola i više od 25% učenika srednjih škola pohađaju nezavisne škole (Vlachos, 2011). Nezavisnim školama, kao i dječijim vrtićima, upravljaju zadruge, crkvene organizacije i privatne kompanije. Povećanje nezavisnih škola je prvenstveno bilo u obliku privatnih kompanija koje su u vlasništvu privatnog kapitala (Vlachos, 2011).

Zaključak

Studija je pokazala kroz mnogobrojne primjere iz prakse širom svijeta da privatni sektor predstavlja ogroman potencijal za unapređivanje sistema obrazovanja u BiH, koji je jako potreban za podizanje kvaliteta života na ovim prostorima. Uvođenjem konkurencije, sa privatnim uslugama dolazi do poboljšavanja i državnih, a otvaranjem vrata privatnim obrazovnim ustanovama se vrši puno brža izgradnja obrazovanih kapaciteta smanjujući time pritisak na javne finansije i poreske obveznike.

Pozitivni primjeri su prikazani iz raznih dijelova svijeta, uključujući i slučaj Švedske, koja uživa posebno pozitivnu percepciju među našom populacijom i koja može biti ključni slučaj i primjer za strategiju djelovanja u BiH, pošto se radi o intenzivnom oslanjanju na privatni sektor za formiranje obrazovnih kapaciteta, uključivanju privatnog sektora u državi budžet, slobodu izbora roditelja, te visok stepen decentralizacije u cijelom sistemu i adaptaciji sistema lokalnim potrebama i uslovima.

Reference

- Auguste, S. i J. P. Valenzuela (2003). *Do students benefit from school competition? Evidence from Chile*. Unpublished manuscript, University of Michigan.
- Blomqvist, P. (2013). *Citizenship, choice and social equality in welfare services*. In *The Political Role of Corporate Citizens: An Interdisciplinary Approach*, ed. K. Svedberg Helgesson and U. Mörtz. Palgrave Macmillan, pp. 166–189.
- Bohlmark, A. i M. Lindahl (2008). *Does school privatization improve educational achievement? Evidence from Sweden's voucher reform*. IZA Working Paper 3691, Institute for the Study of Labor, Bonn.

- Burström, B., Nylén L., Barr B., Clayton S., Holland P., Whitehead M. (2012). *Delayed and differential effects of the economic crisis in Sweden in the 1990s on health-related exclusion from the labour market: A health equity assessment*. Soc. Sci. Med. 75:2431–2436.
- Card, D., Dooley, M., Payne. A. (2008). *School competition and efficiency with publicly funded Catholic schools*. NBER Working Paper no. 14176, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Chan, P. C. W. (2009). *School choice, competition, and public school performance*. PhD diss., University of Toronto.
- Ekonomifakta. *Skolan i privat regi [School in private operation]*. <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Valfarden-i-privat-regi/Skolan-i-privat-regi> (pristupljeno: 28.02.2019.).
- Figlio, D. i C. M. D. Hart (2014). *Competitive effects of means-tested school vouchers*. American Economic Journal: Applied Economics 6, no. 1:133–56.
- Fristående förskolor [*Independent child day care*]. <http://fristaendeforskolor.se/faktaom-fristaende-forskolor> (pristupljeno: 27.02.2019.).
- Gallego, F. A. (2002). *Competencia y resultados educativos: Teoría y evidencia para Chile [Competition and educational results: Theory and evidence for Chile]*. Cuadernos de economía 39, no. 118:309–52.
- Gibbons, S., Silva O., Machin S. (2008). *Choice, competition, and pupil achievement*. Journal of the European Economic Association 6, no. 4:912–47.
- Hartman, L. (2011). *Konkurrensens konsekvenser – vad händer med svensk välfärd? [The consequences of competition – what is happening to Swedish welfare?]* SNS Förlag, Stockholm.
- Hopić, D., Šuvalija, M., Žiga, B., Gavrić, M., Radetić-Lovrić, S. (2015). *Testiranje efekata predškolskog programa*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina: UNICEF BiH.
- Omerčević E. i M. Šuvalija, sa Bašić A. i Dž. Trako (2016). *Analiza opravdanosti subvencioniranja javnih predškolskih ustanova u FBiH: Preliminarni nalazi*. Centar za poslovnu afirmaciju, Zenica (www.cpa-bih.org).
- Omerčević, E. (2015). *Veličina vlade širom FBiH: 2013 – Godišnji izvještaj*. Zenica: Centar za poslovnu afirmaciju. Sa <http://cpa-bih.org/velicina-vlade-sirom-fbih-2013-godisnji-izvjestaj/>.
- Sandstrom, F. M. i F. Bergström. (2005). *School vouchers in practice: Competition will not hurt you*. Journal of Public Economics 89, nos. 2–3:351–80.
- Vegas, E. (2002). *School choice, student performance, and teacher and school characteristics: The Chilean case*. World Bank Report, World Bank, Washington, DC.
- Vlachos, J. (2011). *Friskolor i förändring [Free schools in change]*. In Konkurrensens konsekvenser – vad händer med svensk välfärd? [The consequences of competition – what is happening to Swedish welfare?], ed. L. Hartman. SNS Förlag, Stockholm, pp. 66–110.
- West, M. i L. Woessman (2010). *Every Catholic child in a Catholic school? Historical resistance to state schooling, contemporary private competition and student achievement across countries*. Economic Journal 12, no. 546:229–55.

Autori:

Doc.dr. Dino Arnaut je profesor na Univerzitetu u Zenici, naučna oblast menadžment i organizacija, koji je svoj naučno-istraživački put započeo još od studentskih dana čime je ušao u akademski svijet. Svoju akademsku karijeru je izgrađivao kroz međunarodne studije i studentska putovanja i gostovanja. Stečeno teoretsko znanje spaja s praksom kroz savjetovanje o započinjanju biznisa kao i razvoju i organiziranju startupa i poslovnih inkubatora. Autor je domaćih i međunarodnih naučnih i istraživačkih radova, a sfera interesovanja mu je preduzetništvo visokih tehnologija, upravljanje kvalitetom kao i sticanje konkurentnosti kroz razvoj kompetencija i preduzetničko djelovanje. Svoje iskustvo koristi i za društveno-korisni rad kroz djelovanje u Centru za poslovnu afirmaciju u ulozi analitičara i projektnog menadžera.

Dr. Edo Omerčević, je multidisciplinarni stručnjak. Iako je trenutno fokusiran na ulogu generalnog menadžera, on također ima veliko iskustvo kao ekonomski analitičar, univerzitetski predavač, istraživač, prevodilac i filantrop. Rezultat njegovog širokog spektruma djelovanja je bogato znanje koje mu omogućava da oblikuje sveobuhvatno razumijevanje poslovnih situacija i općeg tržišnog i društvenog razvoja. Suosnivač je i generalni menadžer "Sherlock Studia", kao i "Dr. Watson Studia", privatnih agencija za branding i dizajn, te finansijsko i investiciono savjetovanje. Paralelno s tim, on je i direktor Centra za poslovnu afirmaciju, i član Upravnog odbora međunarodnog Islam and Liberty Network-a, a također je i član lokalnog Rotari kluba, elitnog filantropskog društva. Autor je brojnih naučnih članaka, prevodilac četiri knjige i bio je pozvani govornik na brojnim događajima širom svijeta.

Doc.dr. Ajdin Huseinspahić je diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, magistrirao na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici dok je doktorirao na Pravnom fakultetu Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru. Već nakon dodiplomskog studija ušao je u akademski svijet u okviru kojega se bavi naučno-istraživačkim radom na području historije nastanka i razvoja države i prava, te pojedinih pravnih grana (nasljedno pravo, bračno pravo i sl.). Tokom drugog ciklusa studija (katedra građanskog prava) na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici izabran je u zvanje asistenta. Trenutno je angažovan u zvanju docenta. Objavio je značajan broj naučnih radova te učestvovao na mnogim naučnim konferencijama.

Centar za poslovnu afirmaciju
Dr. Ćire Truhelke 10/A, 72000 Zenica
info@cpa-bih.org
www.cpa-bih.org